

Сьома С.О.,
аспірантка Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д.УШИНСЬКОГО В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

У статті розглядаються актуальні питання впровадження в навчально-виховний процес освітньо - виховної системи Мала академія наук творчої спадщини основоположника вітчизняної наукової педагогіки К.Д. Ушинського. Висвітлюються організаційно-технологічні особливості навчання і виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в наукових гуртках МАН на основі ретроспективного осмислення і використання теоретичної спадщини К.Д. Ушинського. Акцентується увага на питаннях оновлення та подальшого вдосконалення функціонування МАН України, як складової системи позашкільної освіти держави.

Ключові слова: педагогічні погляди К.Д.Ушинського, позашкільна освіта, Мала академія наук України, інтелектуально обдарована учнівська молодь.

Серед цілей і завдань сучасної системи освіти держави, важливою є підтримка обдарованої особистості, розвиток її творчого та інтелектуального потенціалу, розроблення стратегій навчання й виховання обдарованої дитини. Така позиція вимагає від сучасної позашкільної освіти реформаційних кроків щодо оновлення її змісту та застосування нових педагогічних підходів до навчання обдарованої учнівської молоді, зокрема в наукових гуртках, секціях та творчих учнівських об'єднаннях пошуково-дослідницького спрямування Малої академії наук.

Мала академія наук України визнана суспільством саме тією освітньо - виховною системою, що здатна реалізувати початковий етап у багатоступеневій підготовці майбутньої наукової еліти держави, створити умови для самовизначення і духовного зростання дітей та учнівської молоді,

їх підготовки до активної професійної та громадської діяльності, досягнення успіху в житті.

У сучасних умовах стратегічні завдання Малої академії наук спрямовані на реформування та постійне вдосконалення освітньо - виховного процесу, науково-методичної, організаційно-масової роботи, реалізацію державної політики щодо пошуку й підтримки інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

В аспекті зазначеного надзвичайно важливим для її подальшого розвитку вбачається розроблення концептуальних основ її функціонування, побудова сучасних моделей навчання і виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в гуртках і творчих об'єднаннях пошуково-дослідницького спрямування, що базувалися б на засадах гуманістичної педагогіки.

Особливо цінним у цій площині є звернення до освітньо - виховного досвіду педагогіки XIX - XX століття, зокрема до творчої спадщини К.Д.Ушинського, одного з основоположників педагогічної науки й народної школи.

Педагогічні ідеї К.Д.Ушинського були предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них варто назвати Б.Г.Ананьєва, М.Ф.Бунакова, О.А. Гальонки, В.М. Довбні, І.В. Зайченка, А.Н.Іванова, Н.О. Ланько Д.О.Лордкіпанідзе, Б.Н.Мітюрова, О.М. Пшеничного, В.І. Скрипки, В.Я.Струмінського, В.В.Терлецького та інших.

Вагомий внесок у розвиток освітньо - виховної системи МАН України, розроблення її організаційно-функціональної моделі зробили відомі вчені В.Алфімова, В. Вербицький, Р.Губенко, С.Довгий, В. Касаткін, Л. Ковбасенко, В.Кон, В.Мадзігон, О.Микитюк, В.Моляко, В. Назаренко, В.Погорєлов, Г. Пустовіт, В.Редіна, О.Савенкова, К.Ситник, В.Скопенко, Л.Тихенко та ін.

Разом з тим на сьогоднішній день відсутні історико - педагогічні дослідження щодо використання прогресивних ідей К.Д.Ушинського в

системі роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в освітньо-розвивальному середовищі наукових гуртків Малої академії наук України.

З огляду на вищезазначене метою статті є висвітлення досвіду роботи МАН України як сучасної освітньо - виховної системи навчання і виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді; показ основних напрямів творчого використання освітньо-розвивальних педагогічних ідей К.Д. Ушинського в контексті навчання і виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в умовах МАН.

Мала академія наук України – це профільний позашкільний навчальний заклад, основним напрямом діяльності якого є дослідницько-експериментальний, що передбачає залучення вихованців (учнів, слухачів) до пошуково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також виявлення, розвиток і підтримку обдарованої учнівської молоді, створення умов для її творчої реалізації та розширення науково світогляду [1, 18]. Робота наукових відділень і секцій МАН відрізняється варіативністю моделей організації освітньо-виховного процесу. Основною їх складовою є наукові товариства учнів, у складі яких секції, наукові гуртки інші творчі учнівські об'єднання пошуково-дослідницького спрямування.

Безперечним є факт, що робота з розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості засобами пошуково-дослідницької діяльності повинна мати наукове підґрунтя. Цінні ідеї, що сприяють вирішенню сучасних проблем навчання й виховання підростаючого покоління, зокрема інтелектуально обдарованої учнівської молоді в освітній системі МАН України відображені в теретичному доробку К.Д. Ушинського.

У своїх працях педагог-методист неодноразово доводить, що основна увага в діяльності навчального закладу має зосереджуватися на питаннях виховання активної, гуманної, творчої особистості з її неповторною індивідуальністю.

Пошук, розвиток індивідуальності кожного учасника навчально-виховного процесу забезпечує особистісна зорієнтованість сучасної системи позашкільної освіти, що визначено Концепцією розвитку позашкільної освіти України.

Особистісно зорієнтоване навчання в системі МАН передбачає орієнтування на навчання, виховання і розвиток її слухачів з урахуванням їх індивідуальних, вікових, фізіологічних, психологічних, інтелектуальних особливостей; ставлення до кожного з них як до унікальної особистості. В основі зазначеного підходу лежить ідея ставлення до вихованця не лише як до об'єкта педагогічного впливу, а й як до суб'єкта різнопланової навчально-творчої діяльності, що сприяє її особистісному розвитку. Доцільність такого підходу підтверджується словами К.Д. Ушинського в його фундаментальній праці "Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології": *"Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна перше пізнати її також у всіх відношеннях"* [3, 237].

Досліджуючи проблему навчання й виховання школярів, К.Д.Ушинський відзначав необхідність їх усебічного розвитку і сформулював для педагогів три основні завдання: навчати, виховувати, розвивати, вказавши, що розвиток може здійснюватися тільки через накопичення конкретних знань у тій чи іншій галузі, і дане завдання може реалізуватися через зміст, форми та методи навчання і виховання [3, 562].

Зазначимо, що в основі освітньо - розвивальних концепцій роботи наукових гуртків, секцій і творчих учнівських об'єднань пошуково-дослідницького спрямування закладено ідеї щодо розвитку інтелектуальних здібностей особистості, а саме:

- індивідуалізація освітньої діяльності в контексті особистісно зорієнтованого підходу, що сприяє створенню умов для розвитку специфічних особистісних функцій вихованця як суб'єктів творчого освітнього процесу відповідно до власних уподобань і пізнавальних запитів;

- активізація навчання за рахунок застосування розвивальних педагогічних технологій, зокрема: технологій навчальних досліджень, проблемного навчання, особистісних “відкриттів знань, умінь, навичок”, проектних, інформаційних технологій, а також технологій організацій інтерактивного навчання, розв’язування винахідницьких, евристичних, дослідницьких завдань з поступовою передачею найактивнішим вихованцям ініціативи в організації групової, парної або самостійної творчої діяльності;

- творча взаємодія, встановлення ділових партнерських відносин у системі “педагог – вихованець”, що сприяє вільному вибору дітьми форм і засобів діяльності, їх творчій винахідливості, розкутості, домінуванню власної пошукової або дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, умінь і навичок.

Важливою психолого-педагогічною умовою забезпечення ефективності діяльності МАН щодо розвитку інтелектуальних здібностей, творчої активності обдарованої учнівської молоді є використання різноманітних форм освітньо-розвивальної та виховної роботи серед яких:

- форми навчальної роботи – секційна робота: навчальні сесії, індивідуальні та групові консультації в міжсесійний період, робота консультпункту та виїзного лекторію, стажування на кафедрах вищих навчальних закладів, проведення експериментальних досліджень в онлайн-лабораторії МАН; гурткова робота, робота профільних шкіл;

- форми організаційно-масової роботи – зльоти юних науковців, учнівські наукові конференції, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт, виставки науково-технічної творчості, конкурси творчих робіт;

- форми навчально-оздоровчої роботи – всеукраїнські навчально-оздоровчі профільні школи, навчально-оздоровчі сесії, подорожі, походи, тематичні та комплексні пошукові експедиції, польові практики, стажування тощо.

Відповідно до сучасної йому прогресивної філософії й гносеології К.Ушинський неодноразово пояснював, що єдиним джерелом знань є

людський досвід, отриманий унаслідок впливу зовнішнього світу на органи чуття людини. *Тільки ті уявлення, які залишає зовнішній світ у людській психіці, є джерелом знань; знання виникають як результат обробки цих уявлень людським розумом, який використовує при цьому результати як особистого попереднього досвіду, так і досвіду всього людства.* "[3, 365]. *Знання, які отримуються дитиною в навчанні, повинні бути не «мертвими», словесними знаннями, а знаннями на основі досвіду.* ”– наголошував К.Д. Ушинський. [3, 368].

Зазначимо, що специфіка діяльності Малої академії наук України, її структурних складових як активної форми позашкільної освіти сприяє створенню таких педагогічних умов, за яких у наукових гуртках і творчих учнівських об'єднаннях пошуково-дослідницького спрямування юні науковці не просто переймають чийсь досвід, а набувають свого власного досвіду дослідницької роботи, що здійснюється під керівництвом кваліфікованого педагога – тьютора або науковця вищого навчального закладу.

Застосування дослідницьких прийомів і методів у навчально-виховному процесі наукових гуртків і творчих учнівських об'єднань пошуково-дослідницького спрямування Малої академії наук базується на висновках теретичних і практичних доробків відомих в Україні вчених В.В. Вербицького, В.В. Обозного, Г.П. Пустовіта, В.В. Рибалки, С.А. Сисоєвої, А.Й. Сиротенка, Л.В. Тихеноко, ін. Організація та проведення пошуково-дослідницької діяльності учнів (слухачів) визначається освітніми цілями та змістом навчальних програм, і проводиться з вихованцями як індивідуально, так і колективно.

Зазначимо, що пошуково-дослідницька робота є могутнім фактором розумового виховання підрастаючого покоління на розвитку якого акцентував свою увагу К.Д. Ушинський. Під розумовим вихованням він розумів цілеспрямовану діяльність вихователів, батьків і вчителів, спрямовану на розвиток розумових сил і мислення учнів та прищеплення культури розумової праці. За висновком педагога, свідомість “збагачується

тільки шляхом примноження фактів та переробкою їх. Чим більше розум накопичив фактичних знань і чим краще він переробив цей сирий матеріал, тим він розвиненіший і сильніший”[3, 371].

Досвід позашкільної педагогічної практики дає підстави стверджувати, що саме залучення юних науковців до експериментальної та пошуково - дослідницької роботи в гуртках і творчих учнівських об'єднаннях дослідницького спрямування МАН сприяє їх особистісному розвитку та реалізації творчого потенціалу; забезпечує їх високий рівень системності знань; стимулює поглиблене вивчення різних наук; сприяє застосуванню набутих знань, умінь і навичок у нових нестандартних ситуаціях. *«Всяке не мертво, не безцільне навчання має на увазі готувати дитину до життя...»* [3, 139].

К.Д.Ушинський був першим, хто достатньо повно оцінив та об'єктивно охарактеризував педагогічний потенціал успіху в навчанні. Зокрема з позицій морального виховання він розглядав можливості використання в навчально-пізнавальній діяльності стимулюючого потенціалу заохочення та змагання. На його думку моральне заохочення є найкращим засобом морального виховання, що розвиває в дитині стремління йти вперед, у свою чергу педагог зобов'язаний зробити це устремління природною потребою кожної дитини, якістю її особистості. При цьому педагог вважав, що вихователь має хвалити дитину, не тільки відмічаючи її особисте просування вперед, але й порівнювати її успіхи з іншими дітьми, тобто провокувати учня на змагання. *“Вихователь повинен бути впевнений, що успішна діяльність душі завжди приємна дитині, і повинен зробити все, щоби надати їй такий успіх у тій області діяльності, в яку він має намір її ввести”* [3, 444].

У контексті зазначеного надзвичайно актуальним в системі роботи МАН є організація та проведення конкурсних заходів для інтелектуально обдарованої учнівської молоді. Чільне місце серед них належить Всеукраїнському конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН, що був започаткований у 1992 році і щорічно проводиться на

теренах держави. Практика доводить, що активне залучення юних науковців до конкурсної дослідницької діяльності:

- зміцнює емоційно-вольову сферу юних дослідників, допомагає їм усвідомлювати себе творцями своєї долі;
- стимулює потребу вихованців у самореалізації, самовираженні, творчості, суспільно-значимій діяльності;
- сприяє формуванню комунікативно-творчих умінь і навичок;
- залучає до самоосвітньої діяльності;
- сприяє психічному розвитку, зберігає та підсилює їх “самість”,
- мотивує на створення чогось нового, суспільно корисного і значимого;
- формує творче, системне мислення тощо.

Важливим під час проведення конкурсу є те, що юні науковці на кожному із трьох етапів конкурсу обговорюють і захищають свої пошуково-дослідницькі роботи, виконують контрольні роботи з профільних дисциплін, а за результатами проведення конкурсу відзначаються грамотами, цінними подарунками, отримують пільги для вступу до вищих навчальних закладів України.

Дидактика К.Д. Ушинського глибинна, розмаїта й оригінальна. Однією з умов побудови навчально-виховного процесу він вважав урахування психологічних особливостей дітей. У контексті окресленої проблематики доцільним вбачається аналіз психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді в гуртках і творчих учнівських об’єднаннях Малої академії наук.

Ключовим засобом підвищення ефективності проектування й організації освітньо - розвивального середовища, сприятливого для розкриття особистісного, інтелектуального й творчого потенціалу особистості, є організація її психологічного супроводу як учасника освітньо-виховного процесу.

Психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку вихованців, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створює умови для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань закладу [2, 399].

Будуючи свою роботу за такими напрямками і формами роботи як діагностико-аналітична діяльність (проведення анкетувань, тестувань, спостережень, опитувань, бесід, а також психодіагностичної роботи з вихованцями наукових гуртків) та корекційно-розвивальна діяльність (проведення тренінгів, групових, індивідуальних, розвивальних і корекційних занять, індивідуального психологічного консультування вихованців), в гуртках і творчих об'єднаннях пошуково-дослідницького спрямування МАН створюються необхідні умови для повноцінного розвитку особистості на кожному її віковому етапі, а також забезпечується індивідуальний підхід до кожного учасника навчально-виховного процесу.

Актуальними для подальшого вдосконалення нині існуючої освітньо - виховної системи МАН, на наш погляд, є настанови К.Д.Ушинського щодо особистості вчителя. Справжній учитель, відзначав великий педагог, – це той, хто постійно вчиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою. Творча взаємодія, взаємопідтримка, взаємодопомога, повага до думок іншого, встановлення ділових партнерських відносин – це ті засадничі принципи на яких будуються відносини між педагогом - організатором дослідницької роботи і вихованцем в умовах освітньо - розвивального середовища наукових гуртків МАН.

На нашу думку важливою аксіомою співпраці педагога-позашкільника, який працює з інтелектуально обдарованими вихованцями має бути одна з порад К.Д. Ушинського: *“... не з курйозами і диковинами науки треба ознайомлювати в школі дитину, а навпаки, привчати її знаходити цікаве в*

тому, що її безперестанно і скрізь оточує, і тим самим показати їй на практиці зв'язок між наукою і життям..." [3, 49].

Отже досвід діяльності МАН України дає підстави для твердження про унікальність можливостей позашкільного освітньо - розвивального середовища щодо соціалізації особистості, розвитку її інтересів до різних галузей наук, формування та розвитку її інтелектуально - творчих здібностей, особливо в аспектах практичної та пошуково-дослідницької діяльності.

Визначені в спадщині К.Д.Ушинського ідеї щодо посилення гуманітарного аспекту освіти, особистісно зорієнтованого підходу до навчання, індивідуалізації і диференціації, спрямованості на саморозвиток особистості, формування людини з науковим світоглядом, розумовим, моральним, трудовим, естетичним та естетичним вихованням, залишаються досить актуальними для існуючої системи позашкільної освіти України і допомагають вирішити сучасні проблеми навчання й виховання підростаючого покоління.

Джерела:

1. Ковбасенко Л. І. Методика виховної діяльності в Малій Академії наук України / Л. І. Ковбасенко. – К., 2006. – 116 с.
2. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в процесі пошуково-дослідницької діяльності в позашкільному навчально-виховному просторі: компетентнісний підхід, еколого-натуралістичний аспект: методичний посібник / упор.: Л.М. Бондар, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко; за заг. ред. / Л.В.Тихенко; – Суми: Університетська книга, 2009. – 608 с.
3. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – Т.1. / [ред.- кол. В.Н. Столетов (председатель) и др.]. – М.: Педагогика, 1974. – 583 с.

В статье рассматриваются актуальные вопросы внедрения в образовательно - воспитательный процесс системы Малая академия наук творческого наследия основателя отечественной научной педагогики К.Д. Ушинского. Освещаются организационно-технологические особенности обучения и воспитания интеллектуально одарённой учащейся молодежи в научных объединениях МАН на основании ретроспективного осмысления и использования теоретического наследия К.Д. Ушинского. Акцентируется внимание на вопросах обновления и дальнейшего усовершенствования функционирования МАН Украины как составной системы внешкольного образования государства.

Ключевые слова: педагогические взгляды К.Д. Ушинского, внешкольное образование, Малая академия наук Украины, интеллектуально одарённая учащаяся молодежь.

The article is devoted to the problem of teaching intellectually gifted pupils in the Minor Academy of Sciences of Ukraine. The author analyzes the pedagogical views of K.D. Ushynskiy and describes the experience of teaching gifted children in scientific societies MAS. The author focuses modernization and further improvement of the functioning of Minor Academy of Sciences as part of non-formal education in Ukraine.

Key words: pedagogical views of K.D.Ushynskiy, non-formal education, Minor Academy of Sciences of Ukraine, intellectually gifted pupils.